

بررسی سیستماتیک مولفه‌های آموزش و پرورش چند فرهنگی در برنامه درسی مقطع ابتدایی ایران

مهدی صدری^۱، سمانه دیلمی^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه تهران

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه تهران

چکیده

بسیاری از دانشمندان و نظریه پردازان بر این باورند که یادگیری و پرورش به عنوان دو حوزه حیاتی دانش بشری در مقوله فرهنگی قرار می‌گیرد و به دلیل ارتباط و همبستگی این دو باید سرآغاز پرورش را در فرهنگ و ثبات و توسعه فرهنگی را نیز در پرورش جستجو کرد. آموزش چندفرهنگی برای موفقیت تحصیلی و اجتماعی دانش آموزان با ملیت‌ها و فرهنگ‌های مختلف، هم یک ضرورت و هم فایده است. بنابراین یکی از وظایف مهم نظام آموزشی در کشورهای چندفرهنگی، طراحی برنامه درسی متناسب با فرهنگ‌های مختلف آنهاست. پژوهش حاضر با هدف بررسی نظام مند مؤلفه‌های مربوط به آموزش چندفرهنگی در کتب دبستان ایران است. این مطالعه توصیفی و جامعه آماری شامل کلیه مقالات علمی حاصل از مطالعات کمی و کیفی در مورد آموزش چندفرهنگی در نظام آموزشی است. با استفاده از جستجوی منابع فارسی و انگلیسی توسط موتورهای جستجو به عنوان راهبرد جمع‌آوری داده‌ها، کلمات کلیدی آموزش چند فرهنگی، دبستان، ایران با جستجو در بخش‌های عنوان، چکیده و صفحه کلید، 412 مقاله به دست آمد. پس از غربالگری 391 مقاله حذف و در نهایت 21 مقاله با باریابی شد. نتایج نشان می‌دهد که وضعیت ناکارآمد آموزش چندفرهنگی در ایران در سطح کلان و خرد سیاسی مفعول مانده و نتوانسته بر موانع موجود فائق آید و توجه اندکی به مؤلفه‌های چندفرهنگی در کتاب‌های دبستان شده است. بنابراین، برای دستیابی به آموزش چندفرهنگی، مطالعات گسترده‌تری برای بررسی ابعاد مختلف این موضوع مورد نیاز است.

واژگان کلیدی:

آموزش و پرورش

فرهنگ

چندفرهنگی

مرور نظاممند

* نویسنده مسئول

[✉ سمانه](mailto:samane@samane7412@gmail.com)

دیلمی، س. دانشجوی

کارشناسی ارشد

روانشناسی تربیتی

@samane7412@gmail.com

Many scientists and theorists believe that learning and upbringing are considered as two vital areas of human

Keywords:

knowledge in the cultural category and because of the relationship and solidarity between the two, the beginning of upbringing in culture and stability and cultural development should be sought in upbringing. Multicultural education is both a necessity and a benefit for the academic and social success of students of different nationalities and cultures. Therefore, one of the important tasks of the educational system in multicultural countries is to design a curriculum appropriate to their different cultures. The aim of this study is to systematically study the components related to multicultural education in Iranian primary school textbooks. This descriptive study and statistical population includes all scientific articles obtained from quantitative and qualitative studies on multicultural education in the educational system. Using search of Persian and English sources by search engines as a strategy of data collection, keywords of multicultural education, primary school, Iran, by searching in the sections of title, abstract and keyboard, 412 articles were obtained. A total of 21 articles were retrieved. The results show that the inefficient situation of multicultural education in Iran has been neglected at the macro and political level and has not been able to overcome the existing obstacles and little attention has been paid to the multicultural components in primary school textbooks. Therefore, in order to achieve multicultural education, more extensive studies are needed to examine the various dimensions of this issue.

Education
culture
multiculturalism
systematic review

بیان مسئله

موضوع چند فرهنگی در جهان قدمتی دیرینه دارد و به زعم «پارک»¹ این بحث در عصر ما موضوع جدیدی نیست. بسیاری از جوامع پیش مدرن همچون امپراطوری روم، هند و اروپای قرون وسطی،

¹ Parkh

امپراطوری عثمانی و (ایران) دارای بافت ناهمگون فرهنگی بوده‌اند (پارک²، 1986؛ به نقل از صادقی، 1389). در گذشته نه چندان دور تصور بر این بود که، نظامهای تعلیم و تربیت بدون توجه به تنوع و گوناگونی فرهنگها و باورهای مردم در دیگر سرزمینها و بدون توجه به آن چه خارج از مرزهای جغرافیایی قراردادی میگذرد، برنامه‌ریزی کنند؛ اما امروزه با از میان رفتن مرزهای قراردادی سنتی و با توجه به تاثیر فرهنگها بر یکدیگر، ناگزیر باید در امر برنامه‌ریزی، و به ویژه در طراحی برنامه‌های درسی به این امر مهم توجه شود. در چنین شرایطی آموزش و پرورش برای پاسخگویی به چنین نیازی ناگزیر است، در کنار ارائه دانشهای تخصصی، به دانشآموزان کمک کند دانش و مهارتهایی را کسب کنند که بتوانند در مواجهه با وضعیت و اقتضائات عصر جدید از جمله تعاملات و مواجههای فرهنگی موفق باشند (حکیم-زاده، کیامنش و عطاران، 1386). بنابراین در این میان آموزش و پرورش چند فرهنگی نیز به معنای اخیر آن در جهان غرب، بحث نو ظهوری است و قدمت آن به کمتر از نیم قرن گذشته باز می‌گردد.

در ایران نیز در طی سالهای اخیر پرداختن به مسائل جدید جهانی همچون آموزش چند فرهنگی، آموزش شهروندی و آموزش صلح مورد توجه بیشتری قرار گرفته و محققانی نیز در این زمینه اقدام به انجام پژوهشهایی نموده‌اند. از جمله جوادی (1379) در مقاله خود تحت عنوان «آموزش چند فرهنگی به عنوان یک رویکرد در آموزش» آن را تلاشی برای رها ساختن کودک از محدودیت‌های قوم‌مدارانه و آگاه کردن او از وجود فرهنگها، جوامع و راه‌های زندگی و تفکر درباره دیگران دانسته است و عقیده دارد تربیت کودکان در جهت ایجاد نگرش مثبت به فرهنگهای گوناگون و پذیرش تفاوت‌های موجود بین افراد زیربنای فلسفی برنامه این رویکرد آموزشی را تشکیل می‌دهد. در تعریفی دیگر، برنامه درسی چند فرهنگی ساز و کاری است که میتواند از طریق توانمندسازی افراد و گروهها از منظر برخورداری از دانش، نگرش و مهارت برای زیست مسالمت‌آمیز در یک جامعه چند فرهنگی موثر و کارساز باشد (صادقی، 1389).

در مجموع، آموزش و پرورش در عین حال که رسالت شناساندن سنن تاریخی، فرهنگی و مذهبی یک جامعه و کمک به حفظ آنها را دارد، رسالت توجه به نیازهای جامعه متحول و مدرن را نیز دارد. بنابراین آموزش و پرورش ضمن اینکه در پذیرش و نفوذ دادن ابعاد مثبت و

² Park

سازنده فرهنگ جهانی که به خصوص از طریق رسانه‌های آموزشی می‌تواند وارد شود نقش دارد، در عین حال در حفظ هویت فرهنگی جامعه در مقابل الگوهای مصرفی و تحمیلی که از طریق فرایند جهانی‌سازی الگوسازی می‌شود، می‌تواند نقش پالایش‌دهنده و آگاه‌کننده داشته باشد. چراکه فرهنگ و تربیت دو عنصر اساسی از زندگی آدمی و دو بخش مهم از دانش بشری هستند که قدمتی به سان زندگی انسان‌ها دارند. دو عنصر و بخشی که ذاتاً مکمل یکدیگر بوده و تفکیک آن‌ها از یکدیگر بسیار مشکل است. ارتباط و همبستگی فرهنگ و تربیت تا آن‌جا به هم وابسته است که شروع تربیت را باید در فرهنگ و دوام، رشد و توسعه فرهنگی را باید در تربیت جستجو کرد، تعامل و ارتباط متقابل ذاتی فرهنگ و تربیت به طور اعم و برنامه‌های درسی به عنوان قلب آموزش و پرورش به طور اخص ایجاب می‌کند که فرهنگ و برنامه‌های درسی در عمل مرتبط بوده، یکدیگر را تقویت کرده و زمینه رشد همه‌جانبه و متعادل دانش‌آموزان را فراهم نمایند (رحیمی، 1395).

باتوجه به موارد گفته شده، ضرورت انجام این پژوهش در عصر حاضر، به دلیل تعاملات گسترده فیزیکی و مجازی افراد و فرهنگها و از میان رفتن مرزهای قراردادی سنتی، پیوندهای گریزناپذیری بین افراد و فرهنگها به وجود آمده است. حضور فرهنگها در کنار یکدیگر و تلاقی آنها، احتمال ایجاد چالش و تنش در میان افراد و فرهنگها را افزایش داده است. بدین جهت پیشبینی ساز و کار مناسب به منظور نزدیکی فرهنگها ایجاد، تفاهم و تعامل میان آنها در جهت همزیستی مسالمت‌آمیز و رفع سوءتفاهمهای احتمالی ضرورت مضاعف مییابد. در این راستا، از جمله رسالتهای اساسی نظام تعلیم و تربیت در جوامع چند فرهنگی، طراحی برنامه‌های درسی حساس به فرهنگ و پاسخگو به ویژگیهای چندفرهنگی است. مسئله آموزش چند فرهنگی از سه جهت ضرورت دارد: نخست اینکه سرزمین ایران به جهت پهناور بودن جامعه‌ای متشکل از فرهنگها، اقشار و اقوام مختلف بوده و هر کدام از آنها دارای خصوصیت‌های ویژه‌ای هستند که آن‌ها را از هم متمایز می‌سازد. دوم آن که اسناد بالا دست کشور در موارد گوناگون، نگاه و ویژگی چند فرهنگی را تبیین ساخته است، و سوم می‌توان اذعان نمود که فلسفه اصلی تاسیس مدارس و پیاگیری نظام آموزشی مدرسه‌ای نیز در گسترده‌ترین برداشت خود عبارت است از انتقال، توسعه و بهسازی میراث فرهنگی. بدیهی است که ارزشهای اجتماعی و فرهنگی یک جامعه اثر قاطعی بر برنامه‌های

تربیت در زیست بوم جدید

1st National Conference on Education in the New Ecosystem

درسی آموزش مدرسه‌ای داشته باشد (فتحی و شفيعی، 1386). بنابراین اجرای پژوهش حاضر به دلیل داشتن دید کلینگر نسبت به پژوهشهای انجام شده در بحث آموزش و پرورش چندفرهنگی میتواند گام بزرگی را در راستای دستیابی به اهداف آموزشی بردارد و کمک شایان توجهی به مسئولان و مدیران این حوزه نماید. سوالات پژوهش حاضر عبارتند از:

براساس مطالعات انجام شده، به چه میزان به مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی در آموزش و پرورش و کتب ابتدایی ایران توجه شده است؟

براساس مطالعات انجام شده، توجه معلمان ابتدایی به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگي در يادگيري و آموزش دانش آموزان در ايران چگونه است؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهشی

در مورد مفهوم فرهنگ، تعاریف و برداشت‌های بسیاری وجود دارد. در یک تعریفی از فرهنگ شریعتمداری (1354) فرهنگ یک جامعه را عبارت از افکار، عقاید، آرزوها، مهارت‌ها، ابزار و وسایل، امور مربوط به زیبایی و کارکردهای هنری، آداب و رسوم و موسساتی که افراد این جامعه در میان آنها تولد یافته و رشد می‌کنند، می‌داند. بدین ترتیب فرهنگ شامل امور و اشیائی است که انسان به تدریج آموخته، خلق کرده، به آنها پی برده و آنها را حفظ نموده است (به نقل از رحیمی، 1395)

در تعریفی دیگر، فرهنگ یک کل پیچیده که شامل دانش، اعتقادات، هنر، اخلاق، آداب و رسوم و هر قابلیت دیگری است که انسان به عنوان یک عضو از جامعه به دست می‌آورد، این به این معنی است که فرهنگ ایستا نبوده بلکه پدیده‌ای پویا است (براون¹، 1990؛ به نقل از رحیمی، 1395). در این راستا مفهوم چند فرهنگی نیز در کنار فرهنگ مورد توجه محققان قرار گرفته است. روسادو² (2008) چند فرهنگی، نظامی از باورها و رفتارها است که وجود و حضور گروه‌های مختلف در یک سازمان و یا یک جامعه انسانی را به رسمیت شناخته، مورد احترام قرار می‌دهد و ضمن تأیید و ارزش‌گذاری تفاوت‌های فرهنگی و

¹ Brown

² Rosadow

اجتماعی موجود بر تأثیرات سازنده و مثبت این تفاوت‌ها در توانمندسازی افراد در داخل یک بستر فرهنگی فراگیر صحنه می‌گذارد (به نقل از امینی، 1391). این رویکرد چندفرهنگی در بخشهای مختلف خود را نشان می‌دهد. از جمله این بخشها بحث آموزش و پرورش است. ماموریت اصلی رویکرد برنامه درسی چند فرهنگی، طراحی و تدوین برنامه‌های درسی با ویژگیهای چندفرهنگی است. بدین معنی که ضمن گنجاندن صدای همه فرهنگها و ارج گذاشتن به آنها سعی در ایجاد تفاهم و تعامل میان آنها دارد، تا بدین طریق بتوان به هدف وحدت در عین کثرت دست یافت. این هدف ضمن توجه به ارزش و اهمیت ذاتی کثرت فرهنگها، درصدد ایجاد نوعی وحدت برای زیست مسالمتآمیز میان آنها از طریق آموزش نحوه تعامل میان آنها است (صادقی، 1389).

از نظر کمیسیون آموزش چندفرهنگی، برنامه درسی چند فرهنگی، مفهومی انسانی است مبتنی بر نقاط قوت تنوع، حقوق بشر، عدالت اجتماعی. این نوع آموزش برای تامین عدالت آموزشی لازم بوده و شامل اقداماتی میشود که برای گنجاندن صدای تمامی فرهنگهای موجود در یک نظام آموزشی انجام میپذیرد. این نوع آموزش، جامعه متکثر فرهنگی را به عنوان نیروی مثبت تلقی نموده و تفاوتها را به عنوان فرصتی برای درک بهتر جامعه جهانی با اغوش باز میپذیرد (صادقی، 1389). -- گرین (2009) آن را حوزه‌ای از مطالعات می‌داند که یکی از اهداف مهم آن کمک به همه دانش‌آموزان در دستیابی به دانش، نگرش و مهارت‌های مورد نیاز برای انجام وظایف اثربخش در یک جامعه چند فرهنگی است (به نقل از صادقی، 1389). از دیدگاه گورسکی¹ (2010)، برنامه درسی چند فرهنگی بیانگر یک رویکرد پیشرونده برای متحول کردن و دگرگون ساختن مدارس و مراکز آموزشی است که به گونه‌ای کل گرایانه، همه فعالیت‌های آگاهانه یا ناآگاهانه تبعیض آمیز در نظام آموزشی را مورد نقادی قرار داده و درصدد حذف آنها بر می‌آید. در این رویکرد برنامه درسی بر بنیاد مفاهیمی همچون عدالت اجتماعی، برابری آموزشی و تسهیل تجارب آموزشی مبتنی می‌باشد که از طریق آن دانش‌آموزان از نظر فردی به یادگیرندگانی رشد یافته و از نظر اجتماعی به شهروندانی آگاه و فعال در سطوح محلی، ملی و جهانی می‌دیل می‌شوند. صاحب نظر مذکور با اشاره به اینکه برنامه درسی و آموزش چند فرهنگی پیش نیاز اصلی تحول واقعی هر جامعه بشری می‌باشد، معتقد است که

¹ Goreski

تربیت در زیست بوم جدید

1st National Conference on Education in the New Ecosystem

این تحول در سه بعد اساسی یعنی تحول خود، تحول مدارس و نظام آموزشی و تحول جامعه به وقوع می‌پیوندد (به نقل از امینی، 1391)

علی‌رغم انبوهی تعاریف برنامه درسی چند فرهنگی، می‌توان به ایده مشترک آن‌ها دست یافت و آن آموزش ضد تبعیض نژادی و فرصت‌های برابر آموزشی برای همگان است. حامیان این سیاست موافقاند که محتوای برنامه‌های درسی چند فرهنگی باید هویت‌های قومی، کثرت‌گرایی فرهنگی، توزیع نابرابر منابع و فرصت‌ها و سایر مسایل سیاسی اجتماعی ناشی از گذشته دور و دراز تبعیض را دربر بگیرد. بهترین حالت آموزش چند فرهنگی، یک فلسفه و یک روش برای اصلاحات آموزشی به شمار می‌رود و به معنی یادگیری درباره تنوع فرهنگی، آماده شدن برای آن و تحسین کردن آن است. طرفداران چند فرهنگی به طرز آشکاری به این تنوع ارج نهاده و می‌پذیرند که محتوا، ساختار و اعمال، جهت نایل شدن به برنامه درسی چند فرهنگی، بسته به زمینه تفاوت خواهد کرد. بنابراین برای دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت سودمند خواهد بود که در چهارچوب کلی پذیرفته شده، تعاریف خاص خود را از برنامه درسی چند فرهنگی ارائه دهند تا با نیازهای جامعه خود هماهنگ باشد، نه اینکه یک ساختار جهانی را به برنامه خود تحمیل کنند. البته تهیه و تدوین این نوع برنامه‌ها مستلزم تغییراتی چند در سیاست‌ها، سازمان و فعالیت‌های آموزشی است. آن‌ها تأکید می‌کنند که این تغییرات باید آگاهانه، طولانی مدت، مستمر و مهم‌تر از همه، فراگیر باشد و بر تمامی سطوح آموزشی و در سطح عملیات تاثیرگذار باشد (صادقی، 1389).

در سراسر جهان کشورهای توسعه یافته به منظور تلفیق سیاست‌های آموزش چند فرهنگی به نظام آموزشی خود در حال اصلاح برنامه درسی هستند. از آنجا که در دهه گذشته ایران نیز بر اساس اسناد تحول و سند برنامه درسی ملی نیازمند اصلاح و تجدید نظر در برنامه‌های درسی به ویژه حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی است. در این محدوده آموزش چند فرهنگی به عنوان یکی از راهکارها تعریف و به عنوان واحد یادگیری جدید به برنامه درسی اضدافه گردیده است. در واقع هدف اساسی رویکرد چند فرهنگی در برنامه درسی ارتقاء سبک زندگی و همزیستی پایدار در میان افراد و گروه هاست (عینی، یزدانی و صادقی، 1397).

اهداف برنامه درسی چند فرهنگی در شش طبقه شامل رشد و توسعه فردی، مهارت‌های اجتماعی چند فرهنگی، توسعه سواد قومی و فرهنگی، تبیین نگرش و ارزش‌ها، توانمندی در مهارت‌های اصلی و بهبود فردی برای اصلاح اجتماعی می‌باشد (گی¹، 2010؛ به نقل از عباس هاشمی، شریفی و ایمانی، 1398). بنکس² (2004) به عنوان یکی از صاحب‌نظران متقدم در حوزه برنامه درسی چند فرهنگی نام برده شد، که چهار رویکرد را برای گنجاندن و تلفیق تجارب و محتوای چند فرهنگی به برنامه‌های درسی معرفی و تبیین می‌کند که استفاده و کاربرد برخی از آن‌ها در قالب برنامه‌های درسی نظام آموزش و پرورش کشور متصور و ممکن می‌باشد. این رویکردها عبارتند از: رویکرد مساعدتی، رویکرد تکمیلی، رویکرد تحول‌گرایانه و رویکرد عمل اجتماعی (به نقل از امینی، 1391).

رویکرد مساعدتی³: در این شیوه تلاش می‌شود که عناصر و پدیده‌های فرهنگی مرتبط با گروه‌های قومی، نژادی و زبانی مانند شخصیت‌های معروف، قهرمانان و تعطیلات خاص آن‌ها در ایام و مناسبت‌های ویژه مورد توجه قرار گرفته و در قالب برنامه درسی به دانش‌آموزان ارائه شود.

رویکرد تکمیلی (اضافه‌کننده)⁴: در این رویکرد محتوا، مفاهیم و موضوعات چند فرهنگی بیشتری به برنامه اضافه می‌شود ولی ساختار برنامه همچنان غیرقابل تغییر باقی می‌ماند. به عبارت دیگر، تجارب و محتوای برنامه درسی تا حدودی اصلاح می‌گردد ولی در جهت‌گیری غالب و کلان برنامه درسی، اصول، اهداف و ویژگی‌های آن تغییری به وجود نمی‌آید.

رویکرد تحول‌گرایانه⁵: در این رویکرد دو تغییر مهم در برنامه درسی رخ می‌دهد که آن را از دو رویکرد قبلی کاملاً متمایز می‌کند. اولاً تغییرات ساختاری ایجاد شده در برنامه درسی دانش‌آموزان، شرایطی را مهیا می‌کند که آن‌ها بتوانند مفاهیم، مسایل، وقایع و موضوعات را از منظر گروه‌های اقلیت نگرسته و مورد بررسی و تأمل قرار دهند. ثانیاً دانش‌آموزان از طریق این رویکرد مهارت‌های همپاری و

¹ Gey

² Banks

³ Auxiliary approach

⁴ Supplementary approach (additive)

⁵ Transformational approach

همدلانه‌ای را به دست می‌آورند که به واسطه آن قادر به فهم مشکلات و کمبودهای گروه‌های اقلیت می‌شوند

رویکرد عمل اجتماعی¹: در این رویکرد که حد اعلاي یک برنامه درسی چند فرهنگی است دانش‌آموزان موضوعات و مسایل مهم اجتماعی را شناسایی کرده و بعد از جمع آوری داده‌ها و اطلاعات مختلف برای حل این مشکلات اقدام می‌نمایند.

در مجموع، نزدیک به یک دهه است که پژوهشگران علوم اجتماعی به ویژه علوم تربیتی در ایران به مسئله آموزش چندفرهنگی توجه کرده‌اند و پژوهش‌های مختلفی را به انجام رسانده‌اند (محمدی، کمال خرازی، کاظمی‌فرد و پورکریمی، 1395). به دلیل اینکه جامعه ایران در بردارنده فرهنگ‌ها و قومیت‌های مختلف است؛ به طوری که ایران در مقوله تنوع قومی و زبانی در جهان با 24 درصد همانندی در رتبه شانزدهم قرار گرفته است (خداداد حسینی، شاه طخماسبی و شمس‌الهی، 1390). بنابراین توجه به فرهنگ‌ها و قومیت‌های ایرانی به ویژه در برنامه‌های آموزشی و درسی مدارس و دانشگاه‌ها، نیازمند درک عمیق و کسب تصویر جامعی است که با تکیه بر آن بتوان برنامه‌ریزی انجام داد. چنین درک و تصویری از طریق پژوهش‌های تجربی حاصل می‌شود (محمدی و همکاران، 1395).

پورموسوی، عبدالهی، نوه ابراهیم و عباسیان، (1399) در پژوهش خود نشان دادند، امروزه به دلایل گوناگون از جمله مهاجرت، بافت اجتماعی مدارس از تنوع قومی و مذهبی زیادی برخوردار است. مدیران مدارس نقش مهمی در رهبری جامعه مدرسه به منظور هویت بخشی و نمود فرهنگ نسل آینده ساز اقوام و مذاهب دارند.

در پژوهش دیگری رحمانی، فقیهی، حسینی مهر و سرمدی (1395)، نشان دادند که در مولفه‌های آموزش چند فرهنگی عامل محتوای ترکیبی و یکپارچه از اهمیت بیشتری برخوردار است. حمیدی‌زاده و فتحی واجارگاه (1397)، نیز اشاره کردند که شرایط حاکی از وضعیت پایین‌تر از متوسط برنامه درسی چند فرهنگی کشور ایران در هر چهار عنصر اصلی شامل هدف، محتوا، روش‌های تدریس و روش‌های ارزشیابی و عناصر فرعی نسبت به وضعیت مطلوب برنامه درسی چند فرهنگی است. هواس بیگی، صادقی، ملکی و قادری (1397)، هم در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که محتوای کتاب‌ها

¹ Social action approach

بیشتر در راستا تبلیغ ویژگی‌ها و مولفه‌های چند فرهنگی، فرهنگ مسلط است و منابع هویتی فرهنگ اقوام مختلف نادیده گرفته شده است. در ادامه احمدی (1398) نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسید که در بررسی محتوای کتب درسی دوره ابتدایی به مؤلفهها به صورت برابر توجه نشده است و حتی در برخی از مؤلفهها تفاوت چشمگیری از نظر میزان توجه به تصاویر کتابها وجود دارد.

طبق آخرین پژوهشهای خارجی نیز، نتایج پژوهش زکی¹ (2019)، نشان داد که برنامه‌ریزان برنامه‌های آموزش معلمان باید محتوا، مواد و فعالیت‌های چند فرهنگی را در کلاس‌های ضمن خدمت معلمان برای ترویج تغییر نگرش‌های چند فرهنگی بگنجانند.

روش پژوهش

این مطالعه از نوع مطالعات توصیفی است و با توجه به روش اجرا مطالعه مرور نظامدار یا سیستماتیک تلقی می‌گردد. مرور تحقیقات گذشته به شیوه‌های مختلفی انجام میشود که یکی از شناخته شده ترین آنها مرور نظاممند است که نوعی مطالعه و تحلیل ثانویه مطالعات پیشین است. به عبارتی، مرور نظام مند جست و جوی ساخت یافته ای است که براساس قوانین و ضوابط از پیش تعیین شده انجام میشود. جامعه آماری این مطالعه نظام مند شامل کلیه مقالات پژوهشی حاصل از مطالعات کیفی و کمی در خصوص آموزش چند فرهنگی در آموزش و پرورش است که منتشر شده اند.

ملاکهای ورود پژوهش شامل:

- ۱- مقاله به فارسی نوشته شده باشد.
- ۳- به روش کمی، کیفی و آمیخته انجام شده باشد.
- ۴- مربوط به مولفه‌های آموزش و پرورش چندفرهنگی باشد.

ملاکهای خروج زیر نیز اعمال شد:

الف) نامه‌ها، سرمقاله‌ها، راهنماها، کتابها، مقالات کنفرانسی و مطالعات منتشر نشده

¹ Zaki

ب) نحوه روند فرایند انجام کار را گزارش نکرده باشند.

جهت بررسی مقالات مرتبط از موتورهای جست و جوگر، noormags, Magiran, Sid, scholar, science Direct, pubmed, irandoc, Medline, scinapse, Mega paper, Microsoft Academic Research استفاده شد. با استراتژی جست و جو در منابع فارسی و انگلیسی به صورت جست و جو در عنوان_چکیده و کلید واژهها 412 مقاله به دست آمد. با عنوان آموزش چندفرهنگی در جست و جوگرهای فارسی و با کلید واژه Multi_Cultural education در قسمت Title/Abstract عنوان و چکیده بررسی شد. در مرحله بعد، 74 مقاله تکراری حذف شد و تعداد 338 مقاله به مرحله دوم غربالگری وارد شد. در این مرحله ارتباط با موضوع مطالعه و حذف مقالات به زبان انگلیسی بود که به زبان فارسی نیز منتشر شده بودند. در این مرحله مقاله ای حذف نشد. لازم به ذکر است که در محله اول غربالگری، عناوین و در مرحله دوم چکیده مقالات بررسی شد. از بین 338 مطالعه باقی مانده با کلید واژه ابتدایی و در مقالات انگلیسی با کلید واژه primary school غربالگری شد و در نهایت 46 مقاله باقی ماند. در مرحله بعدی مقالات در کشور ایران مورد بررسی قرار گرفتند و در مقالات انگلیسی در قسمت limit واژه Iran در قسمت وابستگی سازمانی (Affiliation) جستجو شد و 21 مقاله در انتها با موضوع آموزش چندفرهنگی در آموزش و پرورش مدارس ابتدایی ایران بررسی شد. ارزیابی کیفی مقالات توسط دو نفر انجام شد و در صورت عدم توافق با بررسی مجدد طرفین صورت می گرفت.

شکل (1) خلاصه‌های از روند انتخاب مطالعات

یافته‌های پژوهش

پس از انتخاب مقالات معتبر و مرتبط، همه آنها به طور دقیق مطالعه و متناسب با سؤال پژوهش کدهای مربوطه از متن مقالات استخراج شدند. در ادامه نیز درصد فراوانی کدهای استخراج شده برای استخراج مفاهیم مرتبط در کتب درسی دوره ابتدایی ترکیب و مقایسه شد. جدول زیر شامل 21 مقاله منتخب جهت بررسی مؤلفه های آموزش چند فرهنگی میباشد

جدول (1) مطالعات استخراج شده از مقالات

شماره	نویسنده / نویسنده گان	سال	عنوان مقاله	جامعه آماری	روش پژوهش	نتیجه ارزیابی
1	قریاز- نژاد و عبدلی	1392	بررسی جایگاه نمادهای آموزش چندفرهنگی در کتابهای درسی بخوانیم پایه چهارم و ششم ابتدایی	کتاب محتوای کتاب بخوانیم پایه های چهارم و ششم ابتدایی	تحلیل محتوا	پایه چهارم: بیشترین درصد به پذیرش تفاوت و تکثر و تنوع پرداخته است و کمترین درصد به «توزیع برابر منابع و فرصت های تعلیمی و تربیتی» اختصاص دارد پایه ششم: بیشترین درصد به انعکاس تنوع قومی، محیطی، مذهبی و دینی در محتوای برنامه درسی و کمترین مقدار به «تنوع استفاده از روش-های تدریس، روشهای ارزشیابی و مواد محیط یادگیری» اختصاص دارد.

شماره	نویسنده / نویسنده گان	سال	عنوان مقاله	جامعه آماری	روش پژوهش	نتیجه ارزیابی
2	نفی زاده انهر	1392	بررسی میزان توجه برنامه ریزان درسی به مقوله چندفرهنگی در برنامه درسی بخوانیم و بنویسیم ششم ابتدایی	کل محتوای کتاب بخوانیم و بنویسیم ششم	تحلیل محتوا	تصاویر با 35% و محتوای متون با 38% و در بخش ارزشیابی 12% مطالب به مقوله چند فرهنگی اختصاص دارد.
3	نیکدل	1392	بررسی و تحلیل محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه های چهارم و ششم ابتدایی بر مبنای توجه به رویکرد آموزش چندفرهنگی	کل کتاب مطالعات اجتماعی چهارم و ششم	تحلیل محتوا	چهارم: بیشترین توجه به مؤلفه های «انعکاس تنوع قومی، نژادی، فرهنگی محیطی، دینی و مذهبی در برنامه درسی» و کمترین میزان توجه به مؤلفه «مطالعه فرهنگ های دیگر مردم جهان» ششم: بیشترین توجه به مؤلفه «توسعه سواد و آگاهی فرهنگی قومی» و کمترین توجه به مؤلفه های «عدم پیش داوری درباره افراد، قومیت ها و فرهنگ ها» و «تقویت روحیه پذیرش و تحمل افکار متفاوت»
4	یزدانی و کشاورز	1392	برنامه درسی چند	منابع برنامه درسی	کتابخانه ای	لازم است برنامه های درسی به گونه ای طراحی شوند که دانش

شماره	نویسنده / نویسنده گان	سال	عنوان مقاله	جامعه آماری	روش پژوهش	نتیجه ارزیابی
	ی		فرهنگی و دوره-های تحصیلی ابتدایی و متوسطه	چندفرهنگی		از سوی تک تک فراگیران ساخته و فهمیده شود و برای دستیابی به هدف های اخلاقی اجتماعی گروه های مختلف دو اس-تلازم مهم در طراحی برنامه های درسی پیشنهاد شده است: 1. طراحی با توجه به بوم شناسی نظام یادگیری باشد یعنی معیار هایی از جمله نژاد، طبقه و جنسیت توجه شود. 2. طراحی با توجه به مفهوم کثرت گرایی و تنوع فرهنگی باشد.
5	نیکنام و ملکان	1395	بررسی مشخصه های چند فرهنگی در برنامه درسی علوم چندفرهنگی در دوره ابتدایی	تمام کتب علوم دوره ابتدایی تا ششم	تحلیل محتوای کیفی و کمی	اسامی و تصاویر پسران بیش از دختران است و برای آقایان تنوع گسترده تری از حرفه ها در نظر گرفته شده است. در خصوص وضعیت اقلیت ها، سه مقوله معلولیت، سالمندی و قومیت ها در کتاب ها بررسی شد. در هیچ کتبی از علوم جز یک کتاب درسی معلولیت و نقص توانایی جسمی ذهنی وجود ندارد و سالمندان در کتاب های علوم در موقعیت های محدودی نمایش داده شده اند و در بررسی وضعیت قومیت ها تصاویری که در این زمینه در این کتاب وجود دارد فاقد شناسنامه و ذکر محل

شماره	نویسنده / نویسنده گان	سال	عنوان مقاله	جامعه آماری	روش پژوهش	نتیجه ارزیابی
						است. در خصوص سبک زندگی، هیچ گونه نشانه ای دال بر آسامی فرامدرن ایرانی یا زندگی متناسب با آن در کتابها وجود نداشت. برنامه درسی علوم ابتدایی منعکس در کتابهای درسی حتی در سطح ظاهری و نمادین هم در بازنمایی گوناگونی فرهنگی جمعیتی که خاستگاه دانش آموزان ایرانی است، موفقیت چندانی به دست نمی آورد.
6	علیپور، حاج حسین- نژاد و عطاران	1392	ضرورت توجه به تدوین محتوای برنامه درسی چند فرهنگی در دروس علوم تجربی دوره ابتدایی از دیدگاه معلمان این دوره: یک مطالعه کیفی	کلیمه معلمان دوره ابتدایی شهرستان قائم شهر نمونه: ده نفر از معلمان از طریق نمونه گیری هدفمند	رویکرد پدیدارشناسی ابزار: مصاحبه نیمه ساختار یافته	در تحلیل دادهها مقوله تدوین محتوا به صورت سه زیر مقوله: 1_ عدم رعایت بومی سازی و عدم توجه به تفاوتهای اقلیمی، فرهنگی و محیط آموزشی از مدرسه ای به مدرسه دیگر 2_ عدم توجه به نیازهای واقعی فراگیران نواحی مختلف در تدوین محتوا 3_ مشکل بودن فهم برخی از مفاهیم برای دیگران مطرح گردید و بنا به یافتهها گفته میشود مشکلاتی که در تدوین محتوای علوم به صورت متمرکز است، عدم توجه کافی به مسایل فرهنگی و اقلیمی و در نتیجه گنگ بودن برخی مفاهیم برای فراگیران در

شماره	نویسنده / نویسنده گان	سال	عنوان مقاله	جامعه آماری	روش پژوهش	نتیجه ارزیابی
						مناطق مختلف میباشد.
7	احمدی و مختاری	1398	جایگاه مؤلفه های آموزش چندفرهنگی در تصاویر کتب دوره ابتدایی سال تحصیلی 98_99	تصاویر کتا بهای مطالعات اجتماعی پایه سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی	تحلیل محتوا	در تصاویر مربوط به مؤلفه آشنایی با اقوام یا 8/49 درصد و بعد از آن بیشترین توجه به مؤلفه های میراث فرهنگی با 6/38 و سپس به مؤلفه مذهبی با 4/10 و در نهایت مؤلفه نژاد با 0/1 میباشد. نتایج به دست آمده حاکی از نابرابری هرکدام از این مؤلفه هاست. تاجاییکه به مسئله نژاد توجه چندانی نشده است.
8	ملکی، عباسپور و موسوی	1395	تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان سال تحصیلی (95-94) بر اساس شاخص های چندفرهنگی مستخرج از اسناد بالادستی	دو نوع: نوع اول: استاد بالادستی جمهوری اسلامی ایران نوع دوم: کتب پایه ششم ابتدایی در سال 1395_1394	تحلیل محتوا	با توجه به ملاک بودن مؤلفه های چندفرهنگی روشن است نوعی سوگیری یا سهل انگاری در توجه به برخی مباحث چندفرهنگی وجود دارد. طوری که به شاخص های 5 توجه کتاب به ادبیات اقوام مختلف و بومی - 10 بازشناسی، حفظ و گسترش تاریخ، هنر، فرهنگ، آداب و رسوم، سنت ها، هنجارها و ارزشهای جامعه 12 احترام به آداب و رسوم و فرهنگ های محلی 11 آگاه شدن از جنبه های مثبت فرهنگ اقوام، ملتها و تمدنهای دیگر و استفاده از

نتیجه ارزیابی	روش پژوهش	جامعه آماری	عنوان مقاله	سال	نویسنده / نویسنده گان	شماره
<p>دستاوردهای علمی و فرهنگی آنها برای پیشرفت علم و تمدن 8توجه کتاب به همزیستی مسالمت آمیز و تحکیم وحدت و همبستگی ملی و تقرب مذاهب و تعامل و همگرایی با پیروان ادیان، مذاهب و اقوام مختلف در کشور و جهان 9برقراری ارتباطات جهانی بین فرهنگ ها در قایسه با دیگر شاخص ها بیش از حد توجه کرده است.</p> <p>در کتاب مطالعات اجتماعی به شاخص (مؤلفه) های ششم «توجه کتاب به زبان های محلی و قومی» و چهاردهم «انعکاس گویش های محلی در کتاب» اصلاً توجهی نشد</p>						
<p>بیشترین درصد 13/63% توجه به میزان انعکاس تنوع قومی_ نژادی، محیطی، دینی و مذهبی و 59/27% مربوط به مطالعه ی فرهنگ های دیگر مردم جهان و 27/9% مربوط به بعد تقویت روحیه تحمل و پذیرش افکار متفاوت و از بین تصاویر کتاب بیشترین مقدار 08/71% مربوط به انعکاس تنوع</p>	تحلیل محتوا	کتاب اجتماعی پایه ششم 1394_1395	برنامه درسی چندهرمنگی و میزان انعکاس آن در کتاب اجتماعی پایه ششم	1395	مفخمی، جوکار و قادری	9

نتیجه ارزیابی	روش پژوهش	جامعه آماری	عنوان مقاله	سال	نویسنده / نویسنده گان	شماره
قومی_ نژادی ، محیطی ، دینی و مذهبی میباشد. مقوله تنوع محیطی بیشترین مقدار و تنوع دینی و مذهبی کمترین درصد را داشته است						
روش تدریس مبتنی بر خلاقیت برای کتاب تعلیمات اجتماعی سبب افزایش پرورش هویت چندفرهنگی در دانش آموزان پایه ششم تهران شده است و این نوع روش تدریس سبب افزایش پرورش هویت چند فرهنگی در پایه ششم ابتدایی منطقه یک تهران شده است.	همبستگی	جامعه آماری: 110 آموزگار پایه ششم نمونه: 86 آموزگار	بررسی اثر بخشی روش تدریس مبتنی بر خلاقیت برای پرورش هویت چندفرهنگی در پایه ششم ابتدایی منطقه یک تهران	1395	عباس هاشمی	10
محتوای ترکیبی، چگونگی خلق دانش و فهم تأثیرپذیری از ویژگیهای قومی، کاهش تعصب، عدالت و برابری آموزشی، تقویت و اعطای قدرت به فرهنگ مدارس و پرداختن به حقوق اقلیت- های دینی و قومی، مهمترین مولفها در آموزش چندفرهنگی است.	کمی و تحلیلی عاملی	معلمان و کارشناسان دوره ابتدایی قزوین در سال 94-93	اعتبارسنجی مولفهای آموزش چندفرهنگی برای طرح در برنامه- درسی دوره ابتدایی	1395	رحمانی ، فقیهی، حسینیه- مهر و سرمدی	11
مشکلات یاددهی، یادگیری، محتوای	کمی - استفاده از	260 معلم و 373	بررسی مشکلات	139	احمدی، قریشی	12

تربیت در زیست بوم جدید

1st National Conference on Education in the New Ecosystem

شماره	نویسنده / نویسنده گان	سال	عنوان مقاله	جامعه آماری	روش پژوهش	نتیجه ارزیابی
	و گودرزی		چندفرهنگی در مدارس ابتدایی شهر ساوه و ارائه راهکارهای آن	دانشآموز	پرسشنامه و کیفی با استفاده از مصاحبه	آموزشی، عدم آشنایی معلمان با فرهنگهای مختلف، احساس حقارت دانشآموزان لهجهدار با مشکلات آموزشی چندفرهنگی رابطه وجود دارد. از طرف دیگر توجه پیرامهریزان به محتوای آموزشی، آشنایی معلمان با فرهنگهای مختلف، ارائه خدمات مشاورهای، فعالیتهای گروهی، اهمیتدهی به فرهنگها، عدم تبعیض و توجه خاص به فرهنگها از مشکلات آموزشی میبکاهد.
13	ایمانی	1395	بررسی کیفیت پذیرش ارزشهای چندفرهنگی در فضای آموزشی : مطالعه موردی یک دبستان دخترانه	313 دانشآموز	کیفی مردم نگاری	عدم پیگیری راهبردهای آموزش چندفرهنگی در فضای آموزشی دارای تنوع فرهنگی، به عدم درک متقابل، عدم مدارای فرهنگی و درنهایت عدم همسان سازی دانشآموزان منجر میشود.
14	هراس بیگی، صادقی، ملکی و قادری	1397	آموزش چندفرهنگی در کتابهای درسی فارسی (در شش پایه ابتدایی دوره	کتابهای درسی فارسی (خوانداری) در شش پایه ابتدایی	کیفی تحلیلی محتوا	معرفی و توجه به زبان مادری اقوام، معرفی مشاهیر، انعکاس سبک پوشش اقوام، سنن فرهنگی اقوام و معرفی میراث فرهنگی کمرنگ و فقط فرهنگ غالب در کتب به چشم

نتیجه ارزیابی	روش پژوهش	جامعه آماری	عنوان مقاله	سال	نویسنده / نویسنده گان	شماره
میخورد.			ابتدایی ایران			
کمتر از 7 درصد از مفاهیم و مولفهها در مورد چندفرهنگی بود و در این میان بعد آموزش ضد تبعیض کمترین و روشهای تدریس، ارزیابی و مواد و محیط یادگیری بیشترین میزان اطلاعات را داشتند.	روش آنتروپی- نشانون	کلیه کتب علوم اجتماعی و فارسی دوره ابتدایی	تحلیل جایگاه آموزش و پرورش چندفرهنگی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی و فارسی دوره ابتدایی به روش آنتروپی- نشانون	1397	کبهان	15
در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی توجه چندانی به مفاهیم آموزش چندفرهنگی نشده است.	تحلیل محتوا	کتب فارسی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی	آموزش چند فرهنگی در کتابهای درسی دوره ابتدایی	1392	مکرونی و بلندهمتا ن	16
افراد معلول و مردم با قومیتهای مختلف به اندازه کافی در کتابهای علوم اجتماعی پرداخته نشده است.	کمی: پرسشنامه کیفی: تحلیل محتوا	کتابهای علوم اجتماعی پایههای 4,5,6	تحلیل محتوای کتابهای درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی براساس مولفه-	1397	عینی، یزدانی و صادقی	17

شماره	نویسنده / نویسنده گان	سال	عنوان مقاله	جامعه آماری	روش پژوهش	نتیجه ارزیابی
			های آموزش چندفرهنگی			
18	وفایی و نجفی	1394	آموزش چندفرهنگی در برنامه درسی، تحلیل محتوای کتابهای درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی	متون مرتبط با آموزش چندفرهنگی و کتابهای چهارگانه علوم اجتماعی پایه ابتدایی	تحلیل اسنادی و تحلیل محتوا	بیشترین توجه به مولفههای چندفرهنگی را کتاب پایه ششم و کمترین توجه را کتاب پایه سوم داشت. همچنین بیشترین مولفه مربوط بود به معرفی فرهنگهای مختلف به دانشآموزان
19	عباس هاشمی ، شریفی و ایمانی	1398	طراحی الگو برای پرورش هویت چندفرهنگی دانش-آموزان ابتدایی شهر تهران براساس رویکرد نظریه-پردازی داده بنیاد	نخبگان، خبرگان دانشگاهی و مدیران، معاونان و معلمان شهر تهران در سال 1397 15 نفر نمونه گیری هدفمند	نظریه داده بنیاد و مصاحبه نیمه ساختاریافته	ابعاد پرورش هویت چندفرهنگی شامل: شناخت هویت، محتوی، معلم، زمان، بسته آموزشی، ارزشیابی، یاددهی و یادگیری، محیط یادگیری و هدف است.
20	محمدی ، خرازی، کاظمی-فرد و	1395	مدیریت آموزش چندفرهنگی در مدارس	26 پژوهش	فراتحلیل کیفی	پژوهش درباره آموزش چندفرهنگی برای محققان جدید است و پژوهشهای انجام شده دارای

شماره	نویسنده / نویسنده گان	سال	عنوان مقاله	جامعه آماری	روش پژوهش	نتیجه ارزیابی
	پورکریمی		ایران: فراتحلیل کیفی			نارساییهای کمی و کیفی متعددی هستند.
21	پورموسی، عبدالهی، نوه ابراهیم و عباسیان	1399	ارائه مدل مناسب مدیریت چندفرهنگی در مدارس ابتدایی ایران	کلیه منابع مکتوب مربوط به مدیریت آموزش و پرورش چندفرهنگی در پایگاههای علمی معتبر	تحلیل محتوا	ویژگیهای مدارس چندفرهنگی شامل: ختمشی و استراتژی، برنامههای چندفرهنگی، افراد با فرهنگ متنوع، فرایندها با رویکرد چندفرهنگی و محیط متنوع فرهنگی است. ویژگیهای مدیران مدرسه شامل: ویژگیهای شخصیتی فراقومی، صلاحیتهای حرفه‌ای چندفرهنگی و مهارتهای رهبری چند فرهنگی است و نقش ذینفعان مدرسه شامل: نقش معلمان، نقش دانش آموزان و نقش اولیاء و جامعه (پرسش سوم) است.

بخش اول) سیمای شکلی و روششناختی

یکی از مسأله‌هایی که در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفت، سیمای شکلی و روششناسی پژوهشهای انجام شده بود که در این راستا، میتوان به ابعاد و جنبه‌های مختلفی توجه داشت. شاید اولین و ابتدایی ترین جنبه، نوع اثر یا پژوهش انجام شده است. همانگونه که پیشتر نیز بیان شد، 21 پژوهش به بررسی آموزش چندفرهنگی پرداختند که از این تعداد 10 (61/47 درصد) پژوهش در قالب مقالات همایشی و 11 (38/52 درصد) پژوهش در قالب مقالات علمی-پژوهشی بودند.

تربیت در زیست بوم جدید

1st National Conference on Education in the New Ecosystem

پس از بررسی قالب مقالات، رویکرد پژوهشی که در آثار مختلف مورد استفاده قرار گرفته است میتواند دیدگاه ژرفی را به خواننده منتقل کند. در تمامی پژوهشهای انجام شده در آموزش چندفرهنگی، از دو رویکرد کمی یا کیفی و حتی آمیخته استفاده شده است. از 21 تحقیق مورد بررسی، 2 تحقیق کمی (52/9 درصد)، 16 تحقیق کیفی (19/76 درصد) و 3 تحقیق با روش آمیخته (28/14 درصد) انجام شده است. همچنین لازم به ذکر است در رویکرد کمی از روشهای توصیفی-پیمایشی، همبستگی و تحلیل عاملی استفاده شده و در رویکرد کیفی از طرحهای مردمنگاری، تحلیل محتوا، پدیدارشناسی، نظریه داده بنیاد و فراتحلیل کیفی بهره برده اند. در همین راستا، کانون پژوهشهای انجام شده نیز مختلف و گوناگون بوده اند. جدول (2) این کانونها را مشخص کرده است.

جدول (2) کانون پژوهشها

درصد	فراوانی	کانون پژوهش
57/28%	6	بررسی دیدگاه معلمان، دانشآموزان، نخبگان و مدیران
66/66%	14	محتوای کتابهای درسی
79/4%	1	اسناد بالادستی آموزش و پرورش

یافتههای فوق نشان میدهد که بیشتر مطالعات انجام شده متمرکز بر محتوای اسناد و کتب آموزش و پرورش چندفرهنگی بوده است.

بخش دوم) سیمای محتوایی

یک بخش از تحلیل حاضر بر ویژگیهای ظاهری و روش شناسی پژوهشها متمرکز بود، اما قسمت مهمتری که میتوان در تحلیلهای کمی و کیفی مورد بررسی قرار داد، سیمای محتوای پژوهشهای انجام شده میباشد. مسأله اول در بخش محتوایی میتواند، تمرکز موضوعی آثار باشد. تمامی پژوهشهایی که در ایران درباره آموزش چندفرهنگی انجام شده است، بر چند موضوع محوری متمرکز بودهاند. جدول شماره (3) تمرکز موضوعی تحقیقات را نشان میدهد.

جدول (3) تمرکز موضوعی آثار

درصد	فراوانی	تمرکز پژوهش
66/66%	14	بررسی وضعیت موجود از نظر توجه به مولفههای آموزش چندفرهنگی در کتب
14/28%	3	مشکلات و موانع آموزش چندفرهنگی
4/79%	1	نقش چندفرهنگی بر بازههای آموزشی
14/28%	3	تدوین رویکرد جدید

همانگونه در که جدول بالا مشاهده میکنید، بیشتر پژوهشهای مورد بررسی به کاوش وضعیت موجود از نظر مولفههای آموزش چندفرهنگی پرداخته اند. در ادامه به یافتههای به دست آمده از پژوهشها پرداخته شد که در جدول شماره (4) نمایش داده شده است.

جدول (4) نتایج به دست آمده از تحقیقات

درصد	فراوانی	نتایج تحقیقات
23/80%	5	ناکافی بودن توجه به آموزش چندفرهنگی
38/09%	8	وجود موانع محیطی، روش تدریس، محتوای برنامه درسی و فرایندهای یاددهی-یادگیری
19/04%	4	عدم طراحی رویکردهای بومشناختی مناسب
14/28%	3	اولویت دادن به فرهنگهای غالب و کلیشههای فرهنگی
14/28%	3	عدم توجه به نیازهای واقعی قومیتها
19/04%	4	عدم پیگیری راهبردهای آموزشی چندفرهنگی

تربیت در زیست بوم جدید

1st National Conference on Education in the New Ecosystem

یافته‌های فوق نشان می‌دهد که از مجموعه 21 تحقیق تمامی آنان به مولفه آموزش چندفرهنگی پرداخته اند. با این حال نتایج نشان می‌دهد که وجود موانع محیطی، روش تدریس، محتوای برنامه درسی و فرایندهای یاددهی-یادگیری بیشترین فراوانی را در بین نتایج به خود اختصاص داده است. همچنین در بعضی از پژوهشها به دلیل اینکه چندین نتیجه توأمان باهم شده بود، بنابراین تک تک آنها در نتایج مورد بررسی قرار گرفتند. بنابراین آنچه در یافتهها مشخص است، وضعیت ناکارآمد آموزش چندفرهنگی در ایران است که در سطح سیاست-گذارهای کلان و خرد مغفول مانده و نتوانسته بر موانع موجود غلبه کند و به مولفه‌های چندفرهنگی در سطح کتب درسی ابتدایی چندان پرداخته نشده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش دربارهٔ مرور نظاممند بر پژوهشهای چندفرهنگی در ایران موضوعی نسبتاً جدید است. به همین خاطر هدف پژوهش حاضر مرور نظاممند بر پژوهشهای انجام شده در حوزه آموزش چندفرهنگی در دوره ابتدایی بود.

این پژوهشها از نظر کمی و کیفی دچار نقضا و ضعفهای جدی بودند. به گمان پژوهشگران، اگر وضعیت بدینگونه پیش برود، ممکن است که به مساله آموزش چندفرهنگی به خوبی پرداخته نشود و به مسأله-ای مغفول در نظام پژوهشی کشورمان تبدیل شود؛ بنابراین لازم است پژوهشهای گسترده‌تری به بررسی جوانب مختلف این مقوله پردازند و با برگزاری همایشهایی در ارتباط با آموزش چندفرهنگی، محققان را به تحقیق و تفحص در این باره تشویق کنند.

از نظر کیفی نیز کاستیهای فراوانی در پژوهشهای مربوط به آموزش چندفرهنگی به چشم می‌خورد. اگرچه اساتید و دانشجویان سهم نسبتاً متعادلی در انجام این پژوهشها داشته‌اند ولی گروه اکثریت جامعه پژوهشگران فارسی زبان، اهل تشیع و مردان بودند. بنابراین سهم اقلیتهای فرهنگی و مذهبی بسیار ناچیز است که نشان می‌دهد مساله آموزش چندفرهنگی برای بسیاری از پژوهشگران قومیت‌های مختلف حوزه علوم تربیتی و اجتماعی هنوز به عنوان مسائلهای مهم مطرح نشده است. از طرف دیگر، به رغم سهم بالای پژوهشگران حوزه

برنامهریزی درسی در این پژوهشها، سهم سایر رشتهها ناکافی است؛ ازاینرو، براساس رویکرد میان رشتهای نه تنها باید محققان سایر رشتهها را تشویق کرد که به پژوهش علمی درباره آموزش چندفرهنگی بپردازند، بلکه باید با مشارکت اقلیتهای فرهنگی و مذهبی، دیدگاههای آنها درباره آموزشهای چندفرهنگی را نیز در این پژوهشها ملحوظ داشت.

پژوهش حاضر دارای محدودیتهایی نظیر: عدم دسترسی به افراد کاملاً مطلع و مسلط بر موضوع پژوهش، دسترسی مشکل به منابع دست اول و کاملاً مرتبط با موضوع پژوهش و اعتبارسنجی یافتهها بوده است

منابع

احمدی، پروین، مختاری، ریحانه (1398). جایگاه مؤلفه های آموزش چندفرهنگی در تصاویر کتب دوره ابتدایی سال تحصیلی 99_98، کنفرانس بین المللی علوم تربیتی، روانشناسی، مشاوره، آموزش و پژوهش، تهران: دانشگاه جامع علمی کاربردی سازمان همیاری شهرداری ها و مرکز توسعه خلاقیت و نوآوری علوم نوین

امینی، محمد (1391). تبیین برنامه درسی چند فرهنگی و چگونگی اجرای آن در نظام برنامهریزی درسی ایران. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، 7(26)، 11-32.

پورموسوی، احمدغ عبدالمهی، بیژن؛ نوه ابراهیم، عبدالرحیم و عباسیان، حسین (1399). ارائه مدل مناسب مدیریت چند فرهنگی در مدارس ابتدایی ایران. مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز، 27(6)، 1-24.

جوادی، محمدجعفر (1379). آموزش چند فرهنگی به مثابه رویکردی در آموزش. فصلنامه تعلیم و تربیت، 16(3).

حمیدزاده، کتایون؛ فتحی و اجارگاه، کوروش؛ عارفی، محبوبه و مهران، گلنار (1396). آموزش چند فرهنگی: تحلیل نظاممند ادراک معلمان. فصلنامه علمی پژوهشی تدریس پژوهی، 5(2)، 1-16.

تربیت در زیست بوم جدید

1st National Conference on Education in the New Ecosystem

حمیدزاده، کتایون و فتحی واجارگاه، کوروش (1397). آموزش چند فرهنگی: تاملی بر تجارب ایده. تهران: انتشارات سمت.

حکیمزاده، رضوان؛ کیامنش، علیرضا و عطاران، محمد (1386). تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره راهنمایی با توجه به مسائل و مباحث جهانی در حوزه برنامه درسی. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، 2(5).

خسروی، علی اکبر؛ بابایی، بهاره و عبدی، علی (1392). بررسی تناسب مولفهای برنامه درسی مدارس با آموزش چند فرهنگی از دیدگاه مدیران و معلمان دوره متوسطه. همایش ملی آموزش و پرورش چند فرهنگی، ارومیه: انجمن مطالعات برنامه درسی ایران.

خداداد حسینی، سیدحمید؛ شاه طهماسبی، اسماعیل و شمس الهی، سارا (1390). تبیین جایگاه مدیریت تنوع قومی: عامل فراموش شده بهره‌وری در مدیریت کلان فرهنگی کشور. مهندسی فرهنگی، 5(54)، 44-59.

رحمانی، عذرا؛ فقیهی، علیرضا؛ حسینی مهر، علی و سرمدی، محمدرضا (1395). اعتبارسنجی مولفههای آموزش چند فرهنگی برای طرح در برنامه درسی دوره ابتدایی. فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، 7(4)، 73-87.

صادقی، علیرضا (1389). بررسی سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران براساس رویکرد آموزش چند فرهنگی. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، 5(18)، 190-215.

عباس هاشمی، تیناب؛ شریفی، اصغر و ایمانی، محمدنقی (1398). طراحی الگو برای پرورش هویت چند فرهنگی دانش‌آموزان ابتدایی شهر تهران براساس رویکرد نظریه‌پردازی داده بنیاد. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، 13(4)، 51-63.

عسکریان، مصطفی (1385). تلفیق، راهبردی مناسب برای تدوین برنامه درسی چند فرهنگی. مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، 5، 162.

عینی، اکرم؛ یزدانی، حمید و صادقی، علیرضا (1397). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات علوم اجتماعی دوره دوم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، 15(2)، 136-151.

علی پور، میکائیل، حاج حسین نژاد، غلامرضا (1392). ضرورت توجه به تدوین محتوای برنامه درسی چند فرهنگی در دروس علوم تجربی دوره ابتدایی از دیدگاه معلمان این دوره: یک مطالعه کیفی، همایش ملی آموزش و پرورش چند فرهنگی، ارومیه: انجمن مطالعات برنامه ریزی درسی ایران

فتحی واجارگاه، کوروش و شفیعی، ناهید (1386). ارزیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاهی (مورد برنامه درسی آموزش بزرگسالان)، فصلنامه مطالعات برنامه درسی، 2(5)، 117-125.

قربان نژاد، ناهیده، عبدلی سلطان احمدی، جواد (1392). بررسی جایگاه نمادهای آموزش چند فرهنگی در کتاب‌های درسی بخوانیم پایه چهارم و ششم ابتدایی در سال تحصیلی 92_91، همایش ملی آموزش و پرورش چند فرهنگی، ارومیه: انجمن مطالعات برنامه ریزی درسی ایران

مفخمی مهر آبادی، آناهیتا، حمیدرضا، جوکار، قادری، عبد الرسول (1394). فلسفه برنامه درسی چند فرهنگی و میزان انعکاس آن در کتاب اجتماعی پایه ششم، همایش ملی آموزش ابتدایی، رشد آموزش علوم اجتماعی پاییز 1396 - شماره 74 (5 صفحه - از 13 تا 17)

محمدی، شیرکوه؛ کمال خرازی، علی‌نقی؛ کاظمی‌فرد؛ محمد و پورکریمی، جواد (1395). مدیریت آموزش چند فرهنگی در مدارس ایران: فراتحلیلی کیفی. دوفصلنامه علمی پژوهشی مدیریت مدرسه، 4(2)، 87-108.

ملکی، حسن، عباسپور، عباس، موسوی، احسان (1395). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان سال تحصیلی (94_95) بر اساس شاخص (مؤلفه)های چند فرهنگی مستخرج از اسناد بالادستی، دومین کنگره بین المللی توانمند سازی جامعه در حوزه علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی و

تربیت در زیست بوم جدید

1st National Conference on Education in the New Ecosystem

فرهنگی، تهران: مرکز توانمندسازی مهارت‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه

نقی زاده انهر، عبدالحسین (1392). بررسی میزان توجه برنامه ریزان درسی به مقوله چندفرهنگی در برنامه درسی بخوانیم و بنویسیم ششم ابتدایی، همایش ملی «آموزش و پرورش چند فرهنگی»، ارومیه: انجمن مطالعات برنامه ریزی درسی ایران

نیکدل، زهرا (1394). بررسی و تحلیل محتوای کتب درسی مطالعات اجتماعی پایه های چهارم و ششم ابتدایی بر مبنای توجه به رویکرد آموزش چندفرهنگی، اولین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی ایران، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی سروش حکمت مرتضوی

نیک نام، زهرا، ملکان، مجید (1395). برنامه درسی علوم چندفرهنگی در دوره ابتدایی، چهاردهمین همایش سالانه انجمن مطالعات برنامه درسی ایران «فرهنگ و برنامه درسی»، دوره 14، همدان: دانشگاه بوعلی سینا

وفایی، رضا و سبحانی‌نژاد، مهدی (1394). مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی. دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی، 3(5)، 111-132.

هواس بیگی، فاطمه؛ صادقی، علیرضا؛ ملکی، حسن و قادری، مصطفی (1396). آموزش چند فرهنگی در کتاب‌های درسی فارسی (خوانداری) دوره آموزش ابتدایی ایران. دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی، 6(11)، 141-174.

یزدانی، ابوالفضل، کشاورزی، مهدی (1392). برنامه درسی چندفرهنگی و دوره های تحصیلی ابتدایی و متوسطه، همایش ملی آموزش و پرورش چندفرهنگی، دوره 14، ارومیه: انجمن مطالعات برنامه ریزی درسی ایران

Banks, J. A. (2008). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. *Educational Researcher*, 37(3): 129-139.

Gorski, P. (2000). Multicultural education for equity in our schools: A working definition. Edchange Multicultural Pavilion.

- Nairn, S., Hardy, C., Parumal, L., & Williams, G. A. (2004). Multicultural or anti-racist teaching in nurse education: A critical appraisal. *Nurse Education Today*, 24, 188- 195.
- Schoorman, D., & Bogotch, I. (2010). Conceptualisations of multicultural education among teachers: Implications for practice in universities and schools. *Journal of Teaching and Teacher Education*, 26, 1041-1048.
- Zaki, A. (2019). Critical multicultural education and preservice teachers' multicultural attitudes. *Journal for multicultural education*, 13(1), 106-118.